

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.24

**СУЧАСНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ
І СТАЛІЙ РОЗВИТОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ**

Сичевський М. П.¹, д.е.н., професор, академік НААН
<https://orcid.org/0000-0002-5672-9189>

Дейнеко Л. В.², д.е.н., професор, завідувач відділу
<https://orcid.org/0000-0003-0540-5413>

Кушніренко О. М.², д.е.н., доцент
<https://orcid.org/0000-0002-3853-584X>

Вознесенська Н. С.¹, н.с.
<https://orcid.org/0000-0002-3794-852X>

¹ Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, Україна

² ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-19>

***Предмет дослідження** – проаналізувати наслідки реалізації різних моделей соціально-економічного розвитку та визначити засадничі підвалини для формування стійкої продовольчої системи в Україні. **Методи.** У роботі використані загальнонаукові методи (абстрактно-логічний, індукції та дедуції, системного підходу; аналізу і синтезу), а також спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для оцінки наслідків реалізації різних моделей соціально-економічного розвитку та визначення засадничих підвалів для формування стійкої продовольчої системи в Україні). **Результати досліджень.** З'ясовано, що нинішня структура продовольчої системи знаходиться в епіцентрі глобальних проблем, на вирішення яких спрямовані Цілі сталого розвитку, успішність вирішення яких залежить від вибору та реалізації засадничих підвалів соціально-економічного розвитку країн. Доведено на підставі порівняльного аналізу, що країни, які досягли найвищого рівня сталого соціально-економічного розвитку, мають найвищий рівень забезпечення продовольчої безпеки. Отже, формування стійкої продовольчої системи є пріоритетною сферою, якій слід приділяти найбільшу увагу уряду. Обґрунтовано основні засадничі підвалини формування стійкої продовольчої системи в Україні, зокрема важливість впровадження доктрини соціально-економічного розвитку на засадах сталого розвитку, яка взаємозалежна і взаємопов'язана з роллю і функціями держави; ухвалення уніфікованих та унормованих стратегічних документів галузевого спрямування на засадах сталого розвитку з узгодженням інтересів основних стейкхолдерів та врахуванням національних пріоритетів в процесі стратегування. Запропоновано щодо визначення напрямів розв'язання проблеми формування єдиної системи стратегічного управління стійкою продовольчою системою на основі доктринальних засад, що об'єднують прогнозування, стратегування, баланс ресурсів та бюджетування, базуючись на стимулюванні інноваційного розвитку вітчизняного агропродовольчого сектору на засадах сталого розвитку. **Сфера застосування результатів.** Визначено індикатори, які оцінюють результативність національних економік з різними типами моделей соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано засадничі підвалини формування стійкої продовольчої системи в Україні на основі впровадження справедливої системи розподілу національного багатства, що*

сприятиме формуванню широкого прошарку середнього класу, забезпечуючи його платоспроможний попит та можливості зміцнення здоров'я і благополуччя.

Ключові слова: продовольча система, соціально-економічний прогрес, сталий розвиток, ліберальна модель, соціально орієнтована модель, національна безпека

MODERN MODELS OF SOCIO-ECONOMIC PROGRESS AND FOOD SYSTEM SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Mykola Sychevskiy¹, D-r of Economics, Professor, Academician of NAAS
<https://orcid.org/0000-0002-5672-9189>

Liudmyla Deineko², D-r of Economics, Professor,
Head of the Department of Industrial Policy
<https://orcid.org/0000-0003-0540-5413>

Oksana Kushnirenko², D-r of Economics,
Associate Professor, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy
<https://orcid.org/0000-0002-3853-584X>

Nataliia Voznesenska¹, Researcher,
Department of Economic Research and Innovative Providing
<https://orcid.org/0000-0002-3794-852X>

¹Institute of Food Resources of the NAAS, Kyiv, Ukraine

²State Organization "Institute for Economics and Forecasting of NASU", Kyiv, Ukraine

<https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-19>

*The purpose of the article is to substantiate and highlight the various models of socio-economic development implementation and to determine the basis for the sustainable food system formation in Ukraine. **Research methods.** During the study, the following methods were used: general scientific methods (abstract-logical, induction and deduction, systems approach; analysis and synthesis), as well as special research methods: statistical comparisons, groupings, sampling (to assess the consequences of the implementation of various models of socio-economic development and determine the basis for sustainable food system in Ukraine). **Research results.** It was found that the current structure of the food system is at the epicenter of global problems, which are addressed by the Sustainable Development Goals, the success of which depends on the choice and implementation of the foundations of the socio-economic development of countries. By means of a comparative analysis, it has been proved that the countries that have reached the highest level of sustainable socio-economic development have the highest level of food security. Consequently, building a sustainable food system is a priority area that should be given the highest priority by the government. The basic foundations of the sustainable food system formation in Ukraine have been substantiated, in particular, the importance of introducing the doctrine of socio-economic development on the principles of sustainable development; adoption of unified and standardized strategic documents for the sectoral industries on the basis of sustainable development with the coordination of the interests of the main stakeholders and taking into account national priorities in the strategy process. **Scientific novelty.** The justification was further developed ways to solve the problem, it is proposed to form a unified system of strategic management of a sustainable food system based on doctrinal foundations that combine forecasting, strategizing, resource balance and budgeting, based on stimulating the innovative development of the domestic agri-food sector. **Practical significance.** Indicators are determined that assess the performance of national economies with different types of models of socio-economic development. The basic principles of the formation of a sustainable food system in Ukraine are substantiated on the basis of the introduction of an equitable system of distribution of national wealth, which will contribute to the formation of a broad stratum of the middle class, ensuring its effective demand and opportunities to improve health and well-being.*

Keywords: food system, socio-economic progress, sustainable development, liberal model, socially oriented model, national security

Постановка проблеми. У сучасних економічних реаліях Україні потрібна нова система стратегічного управління, заснована на балансі ресурсів для реалізації довгострокових цілей при вирішенні оперативних завдань, що відповідає всім викликам і загрозам національній безпеці. Адже сучасні умови невизначеності наслідків глобальних загроз пандемії, змін клімату й геополітичної нестабільності вимагають зміни підходів до державного планування соціально-економічного розвитку та забезпечення національної безпеки, зокрема у сфері забезпечення продовольчої безпеки й формування продовольчої системи на засадах сталого розвитку.

Україна є одним із глобальних лідерів на ринку продовольства, тому тематика сталого розвитку національних продовольчих систем знаходиться у фокусі дискурсу не тільки у наукових колах, а й на найвищому державному рівні. В Україні у 2021 році відбулись серії дискусій у межах національного діалогу щодо трансформації продовольчих систем, за результатами яких напрацьовано план дій щодо стійких продовольчих систем. А у вересні 2021 року на Саміті ООН з продовольчих систем у Нью-Йорку (США) Президент України наголосив на пріоритеті формування національних шляхів розвитку стійких продовольчих систем до 2030р. [9, 13]. Водночас загальне розуміння методів і форм реалізації концепції сталого розвитку продовольчих систем залежить від обґрунтування засадничих підвалин моделей соціально-економічного прогресу, що і визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблематики забезпечення стійкості соціально-економічного розвитку досліджувались у багатьох наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених. Серед них, зокрема, і класики економічної думки А. Сміт, Ж. Б. Сей, Дж. С. Мілль, які виявили поступальний рух суспільства й притаманні йому форми функціонування та еволюції; Ф. Гегель, К. Маркс, Ф. Енгельс, Г. Спенсер увійшли в історію як фундатори ідеї розвитку суспільства, що рухається до свого кращого стану через боротьбу внутрішніх суперечностей. Бернал Дж. обґрунтував способи, якими наука змінила економічні, соціальні та політичні підвалини розвитку суспільства протягом усієї історії – від вдосконалення ручної сокири з кременю до водневої бомби [16]. Сучасні дослідники також обґрунтовують моделі соціально-економічного прогресу. Так у працях військового історика Ю. Н. Харарі розкриті основні віхи історії людства від його зародження до сьогодення та обґрунтовані фактори, які спричинили соціально-економічний прогрес суспільства [14]. Взаємозв'язок економічної політики та стратегій економічного, соціального й екологічного сталого розвитку розкрито в наукових працях В. М. Гейця, Ю. О. Лупенка, П. Т. Саблука, О. Г. Шпикуляка та багатьох інших [1, 5, 8, 15].

Щодо наукових досліджень трансформації продовольчих систем відповідно до глобальних викликів, пов'язаних зі швидкими технологічними зрушеннями, техногенними загрозами, змінами клімату тощо, то вони знайшли відображення в численних зарубіжних і вітчизняних наукових розробках таких авторів: Г. Тансі, А. Уорслі, М. Тендола, Дж. Джоріна, Б. Копайнського, П. Едвардса, О. Скидана, О. Зеленської, А. Мостової, І. Федулової та ін. [23, 24, 12, 3, 6, 7]. Важливість формування продовольчої системи на основі принципів сталого розвитку обґрунтували зарубіжні вчені К. Шадер, А. Мюллер, Н. Е. Х. Шалабба, Дж. Хехт, А. Ісензе та вітчизняні Ю. В. Забарна, Т. А. Кулаковська, А. Є. Юзефович та багато інших [22, 2, 4, 11]. Незважаючи на широке визнання цих важливих зв'язків і проблем, існує обмежена кількість досліджень, які містять кількісний аналіз зв'язків між особливостями впровадженої в країні соціально- економічної моделі та формуванням продовольчої системи. Наразі назріла необхідність зміни парадигми та підходів до окремих системотворчих елементів управління в економіці країни, що обумовлено загрозливими постпандемічними та геополітичними викликами. Це вимагає

аналітично-наукових розвідок щодо вибору найкращої моделі соціально-економічного розвитку для формування стійкої продовольчої системи в Україні з урахуванням існуючих ризиків.

Актуальність зазначених проблем, недостатній рівень їх наукової та прикладної розробки посилюють важливе значення формування стійкої продовольчої системи України на засадах сталого розвитку, адже від цього залежить не тільки забезпечення потреб виробництва сучасних якісних харчових продуктів для внутрішнього споживання, а й можливості інтеграції в світовий торговельний простір.

Мета статті – проаналізувати наслідки реалізації різних моделей соціально-економічного розвитку та визначити засадничі підвалини для формування стійкої продовольчої системи в Україні.

Матеріали та методи. У роботі використані загальнонаукові методи (абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу), а також спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для оцінки наслідків реалізації різних моделей соціально-економічного розвитку та визначення засадничих підвалів для формування стійкої продовольчої системи в Україні).

Результати та обговорення. Для забезпечення достатньої кількості безпечних, різноманітних і доступних за ціною харчових продуктів, які задовольняють усі потреби в поживних речовинах, необхідні більш стійкі продовольчі системи, які не мають негативний вплив на економічні, соціальні й екологічні засади продовольчої безпеки та раціонального харчування для майбутніх поколінь.

Досягнення сталого розвитку поступово стає одним із найважливіших факторів, що визначають розвиток продовольчих систем на глобальному, національному та регіональному (локальному) рівнях. У світі відбувається поступова модифікація стратегічного управління розвитком продовольчих систем – від моделі продовольчого суверенітету до моделі рівного доступу до високоякісного продовольства всіх верств населення, притаманної розвиненим країнам. В основі такої моделі має бути продовольча система, яка є не просто високотехнологічною, а й відповідає вимогам екологічної безпеки.

На прямий взаємозв'язок між розвитком продовольчої системи та екологічною стійкістю вказують автори доповіді ФАО «Стан справ у галузі продовольства та сільського господарства. Курс на скорочення втрат та псування продовольства» (2019). Зокрема, у ньому йдеться: «у наступні десятиліття забезпечення населення світу харчуванням на екологічно стійкій основі ставатиме дедалі складнішим завданням» [18]. Екологічна стійкість продовольчої системи стає найважливішим завданням забезпечення не тільки продовольчої, а й національної безпеки, що, зокрема, підтверджується і необхідністю досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року.

Наразі ми є свідками принципових змін у багатьох сферах суспільного життя, зокрема, відбувається трансформація продовольчої сфери, яка робить значний внесок у процес розвитку держав – від підвищення зайнятості та пом'якшення наслідків зміни клімату до поліпшення харчування та здоров'я громадян. Так зростає значення продовольчої системи для забезпечення людства повноцінним та екологічно чистим продовольством. Справді, проблеми продовольчого забезпечення населення, до яких належать недоїдання і переїдання (у вигляді надмірної ваги та ожиріння), є одними з найнагальніших питань, з якими світ стикається сьогодні. Причому продовольча проблема буде все більш актуальною, оскільки, згідно з прогнозами ФАО, у найближчі десятиліття попит на продовольство зросте приблизно на 60% в умовах, коли обсяги природних ресурсів Землі, включно з водою, землею, енергією та сировиною, стають дедалі більш обмеженими [19]. Узагальнюючи численні наукові дослідження, можна окреслити вектори трансформації продовольчої системи (рис. 1).

Все це підтверджує тезу, що формування сучасної продовольчої системи визначається посиленням впливу запитів споживачів (табл. 1).

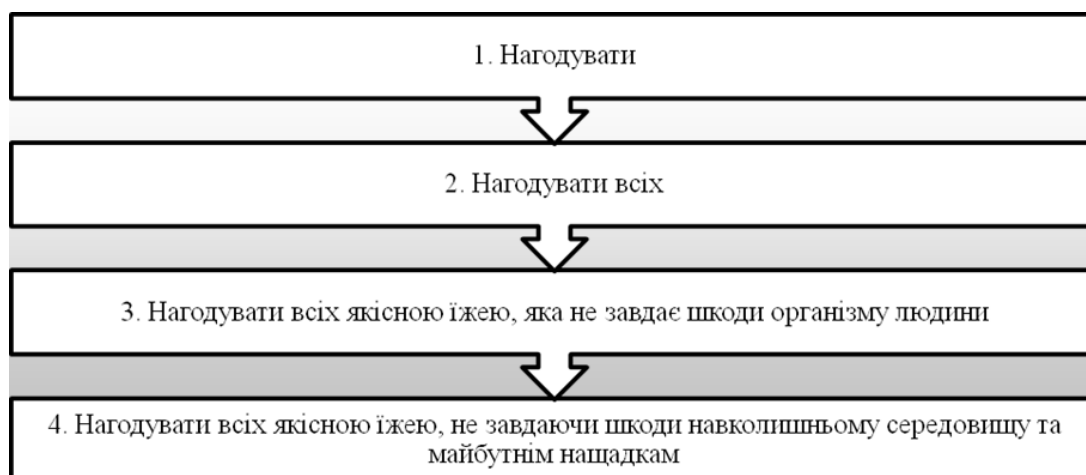

Рис. 1. Логічний ланцюжок векторів трансформації завдань продовольчої системи
Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Споживчі тренди, що зумовлюють розвиток продовольчої системи

Фактор впливу	Характеристика
Вимоги безпеки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необхідність і важливість забезпечення й гарантування безпеки харчових продуктів. 2. Вміст у складі харчових продуктів не шкідливих для здоров'я інгредієнтів. 3. Дія спеціалізованих правил, норм і стандартів якості до харчових продуктів на глобальному ринку
Вимоги здорового харчування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здорова їжа та інгредієнти. 2. Тенденції органічного харчування Clean food. 3. Свіжі або мінімально оброблені продукти.
Фортифікація харчових продуктів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення вмісту вітамінів і мікроелементів у харчових продуктах для покращення поживних якостей їжі та позитивного ефекту для здоров'я. 2. Нові комбінації продуктів; харчування згідно з життєвим стилем (спорт); продукти, що дозволяють бути «у формі». 3. Продукти з високою специфічною культурною цінністю.
Декарбонізація і «озеленення» виробництва	Досягнення цілей розвитку людства, зокрема: зменшити викиди парникових газів; захистити природні ресурси та навколишнє середовище, а також сприяти сталому використанню палива

Джерело: складено авторами за даними [10]

До того ж спрямованість людства до екологічно чистих технологій у межах концепції «зеленої економіки» поставила завдання щодо підвищення рівня глобальної продовольчої безпеки на більш високий рівень. Це спричинило значне збільшення світового виробництва та розподілу продовольства, особливо таких зернових, як пшениця, рис і кукурудза, внаслідок інтенсифікації сільського господарства. Інтенсифікація була досягнута шляхом поєднання високих темпів інвестицій у дослідження сільсько-господарських культур, механізації та масового використання добрив, пестицидів і генетично покращених високоврожайних сортів сільськогосподарських культур. Однак у той час, нові технології приносили користь споживачам загалом завдяки нижчим цінам на харчові продукти, все більше країн стали відчувати несприятливі побічні ефекти через зниження якості екосистем і деградацію навколишнього середовища й втрату

біорізноманіття. Все сказане вище зумовило необхідність пошуку нових підходів до формування продовольчої системи на глобальному, національному та регіональному (локальному) рівнях.

Масштабне розширення продовольчих систем за останні кілька десятиліть справило значний екологічний вплив на природні ресурси Землі. За даними Світового банку наразі 71% глобального водокористування використовується для сільськогосподарської діяльності. Сільське господарство генерує від чверті до третини глобальних викидів парникових газів, здебільшого внаслідок розчищення земель для сільськогосподарського обробітку, використання добрив і фермерського тваринництва, а також через утворення відходів. Крім того, майже чверть угідь постраждали від деградації, що дорівнює 1% втрат у глобальній земельній площі щорічно – території, яка може виробляти 20 мільйонів тонн зерна на рік [19]. Отже, збитки для навколишнього середовища при збереженні існуючих продовольчих систем є неминучими. Саме тому і виникає гостре питання: чи можна мінімізувати ці втрати, одночасно не скорочуючи виробництво продовольства?

Для відповіді на це питання важливо обґрунтувати наукові засади формування стійких продовольчих систем, що дасть змогу:

- оперативно розраховувати наслідки прийняття рішень і виявити їх вплив на базові соціально-економічні показники розвитку країни;
- забезпечити збалансованість ресурсів, включно з бюджетними ресурсами та економічним ефектом від реалізації конкретних заходів;
- оцінити впливи як внутрішніх, так і зовнішніх процесів на розвиток держави, стан економіки загалом, а також її продовольче забезпечення;
- визначити довгострокові пріоритети діяльності держави у галузі соціально-економічного розвитку, координацію розробки та реалізації довгострокових стратегій і програм розвитку загалом та окремих регіонів і секторів економіки, їх відповідність цілям, термінам і заходам;
- реалізувати великомасштабні завдання та проєкти щодо формування стійкої продовольчої системи через взаємну узгодженість планів;
- консолідувати прийняті у процесі державного стратегічного управління рішення з бюджетними обмеженнями, що визначаються як на середньострокову, так і на довгострокову перспективу;
- збалансувати заплановані дії, що вимагають значних організаційних і ресурсних витрат (проєкти розміщення виробничих потужностей, логістичних інфраструктурних об'єктів, соціальних інституцій);
- проводити моніторинг реалізації прийнятих рішень.

З метою досягнення вищевказаних стратегічних завдань доцільно проаналізувати досвід розвинених країн щодо вибору моделі соціально-економічного розвитку країни із забезпеченням стійкої продовольчої системи для задоволення внутрішніх запитів населення та можливостей інтернаціоналізації економіки.

У науковій економічній літературі та політичному середовищі протягом останніх років безперервно ведеться дискусія щодо вибору найбільш ефективної моделі соціально-економічного розвитку. Найбільш популярними об'єктами таких дискусій є американська і скандинавська (шведська) моделі розвитку. Вченими та практиками досліджуються головні феномени цих моделей соціально-економічного розвитку, фактори їх ефективності та проблеми, що призводять до формування кризових явищ у системі національного господарства. Зокрема, теза про те, що здатність країн зменшувати рівень недоїдання в умовах зміни клімату значною мірою залежить від валового внутрішнього продукту та траєкторій економічного зростання [19].

Аналіз наукових джерел показує, що сьогодні в різних країнах впроваджені різні моделі соціально-економічного розвитку, які відрізняються насамперед за критерієм втручання держави у процеси виробництва та перерозподілу національного багатства, що показано в табл. 2.

Класифікація моделей соціально-економічних систем за різними ознаками

Ознака класифікації	Типи моделей	Коротка характеристика	Країни
Ступінь втручання держави у процеси виробництва та перерозподілу національного багатства	<i>Ринкова</i>	Координаційним механізмом діяльності суб'єктів господарювання є ринок	США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Ірландія.
	<i>Соціал-демократична</i>	Роль координаційного механізму покладається на неринкові інституції (систему державного регулювання, асоціації, профспілки)	Австрія, Бельгія, Німеччина, Данія, Ісландія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Японія
	<i>Континентал-європейська</i>	Високий рівень державної підтримки провідних компаній та банків, що значною мірою пов'язане із спрямованістю політики країни на створення «національних чемпіонів» та збереження національного контролю над ними	Франція, Німеччина, Австрія
	<i>Серед-земноморська</i>	Значна частка сільськогосподарського сектора в системі національного господарства, а також високий рівень державного регулювання, яке спрямоване, найперше на сферу фінансів підприємств, але водночас має ліберальний характер стосовно робочої сили	Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Туреччина
	<i>Азійська</i>	Високий рівень втручання держави в економіку, чітка промислова політика, на основі селективної підтримки пріоритетних галузей і секторів промисловості, експортна орієнтація економіки, висока частку дрібного бізнесу. Специфічні особливості: своєрідні традиції взаємодії держави та ділового середовища, значення групових норм поведінки, традиційна культура ведення бізнесу, етнічна одноманітність, рівень освіти та інші	Китай, Японія, Південна Корея

Продовження таблиці 2

Мікро-економічні аспекти системи національного господарства	<i>Скандинавська (Швецька)</i>	Виокремлення в економічній політиці соціального пріоритету: повна зайнятість і вирівнювання доходів. Для їх вирішення держави проводять активну політику на ринку праці та формують значний за чисельністю зайнятих (але не за розмірами власності) державний сектор для надання соціальних послуг і перерозподілу доходів	Данія, Фінляндія, Німеччина, Швеція, Швейцарія
	<i>Модель «ліберальної ринкової економіки»</i>	Модель ліберального ринку, що базується на максимізації поточного прибутку суб'єктів господарювання	США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Ірландія
	<i>Моделі країн Центральної та Східної Європи</i>	Поєднання інститутів ліберальної економіки, інститутів соціально-ринкового господарства (як у багатьох країн континентальної Європи) і збережених у видозміненій формі інститутів соціалістичного періоду	Україна, Білорусь, Казахстан, Грузія та інші

Джерело: авторська розробка

Важливо дослідити причини та фактори ефективності різних моделей соціально-економічного розвитку. Для цього в основу дослідження закладемо гіпотезу про те, що головною причиною ефективності скоординованої моделі економіки є її спроможність забезпечити досягнення Цілей сталого розвитку на основі забезпечення соціального добробуту та високого рівня продовольчої безпеки населення. Саме така спрямованість зумовлює справедливий розподіл національного багатства, що забезпечує високий рівень доходів населення, а отже, і високий рівень їх споживання та заощадження. Як відомо, споживання та заощадження за своєю природою – це пряме та потенційне інвестування. А інвестиції є основою розвитку національного господарства. Отже, координуючи процеси виробництва й розподілу, держава формує і спрямовує інвестиційні потоки на стратегічно важливі сфери розвитку, які є джерелом сталого розвитку національних соціально-економічних систем.

Для підтвердження висновків щодо ефективності функціонування тієї або іншої моделі ринкової економіки та визначення рівня втручання урядом у процеси виробництва й розподілу національного багатства було виділено три групи країн.

Перша група – це країни з ліберальним типом національної економіки (США, Канада, Великобританія). Друга група – це країни з соціально орієнтованою ринковою економікою та активною участю держави у процесах господарювання і розподілу національного доходу (Швеція, Німеччина, Польща). Третя група країн – це країни з гібридною моделлю управління, в яких відбувається формування соціально орієнтованих інституцій національної економіки (Україна, Білорусь, Казахстан).

Висунута гіпотеза підтверджується оцінкою основних макроекономічних індикаторів розвитку системи національного господарства в різних країнах з різними моделями соціально-економічного розвитку (табл. 3).

**Показники ефективності функціонування країн
з різними типами моделей соціально-економічного розвитку**

Група	Країни	ВВП на душу населення, тис дол. США [24]	Темп приросту ВВП на душу населення, % [24]	Чистий рух капіталу, млрд дол. США, [24]	Індекс легкості ведення бізнесу [17]	Індекс GINI, [20]	Індекс глобальної продовольчої безпеки [18]
1	США	58,51	96,17	-59,14	6	41,2	11
	Великобританія	48,11	103,22	25,2	23	35,1	6
	Канада	41,81	89,32	-50	8	33,3	12
2	Швеція	41,26	95,27	-1,13	22	30	7
	Німеччина	51,62	96,50	4,71	10	31,9	13
	Польща	14,59	97,33	-8,14	40	30,2	25
3	Україна	3,12	96,89	0,95	64	26,6	54
	Білорусь	6,22	99,20	-1,32	49	25,4	23
	Казахстан	10,96	96,14	-5,9	25	27,5	32
ЄС		31,00	93,94	*	*	*	*
СВІТ		10,52	95,61	*	*	*	*
Середнє значення групи	1	49,48	96,24	-27,98	12	37	10
	2	35,82	96,37	-1,52	24	30,7	15
	3	6,77	97,41	-2,09	46	26,5	36,33
Відхилення ЄС	1	18,48	-2,30	*	*	*	*
	2	4,83	-2,43	*	*	*	*
	3	-24,23	-3,48	*	*	*	*
Відхилення СВІТ	1	38,96	-0,63	*	*	*	*
	2	25,30	-0,76	*	*	*	*
	3	-3,75	-1,80	*	*	*	*

Джерело: складено та розраховано за даними Всесвітнього банку [17, 18, 20, 24]

Для проведення оцінки результативності різних моделей соціально-економічного розвитку національних економік та ефективності їх функціонування, обрано такі індикатори:

- валовий внутрішній продукт з урахуванням паритету купівельної спроможності – визначення масштабів національних соціально-економічних систем і рівня їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку;

- темпи приросту валового внутрішнього продукту на душу населення у % (для аналізу реальних резервів розвитку національної соціально-економічної системи);

- прямі іноземні інвестиції – визначення рівня інвестиційної привабливості національної економіки для іноземного інвестора;

- індекс легкості ведення бізнесу – розраховується Світовим банком як додатковий показник простоти ведення підприємницької діяльності та базується в основному на кількості процедур, термінах проведення операцій, а також їхній вартості.

- індекс Джині – показник ступеня розшарування суспільства країни;

- індекс глобальної продовольчої безпеки.

Згідно з отриманими результатами дослідження середній рівень ВВП на душу населення, який є мірою індивідуального доходу та характеризує доступність їжі в країнах першої групи становить 49,48 млрд дол. США, другої групи – 35,38 млрд дол. США, а

третьої – 6,77 млрд дол. США. Слід зазначити, що середнє значення показника у світі становить 10,52 млрд дол. США, для ЄС – 31 млрд дол. США. У першій групі країн мінімальне значення аналізованого показника належить Канаді (41,81 млрд дол. США), а у другій групі – Польщі (14,59 млрд дол. США).

Перше місце за обсягами валового внутрішнього продукту з урахуванням паритету купівельної спроможності країн, вибраних для аналізу, займає США зі значенням 58,51 млрд дол. США на душу населення; друге місце – Німеччина (51,62 млрд дол. США); третє місце відповідно Великобританія (48,11 млрд дол. США). Примітним для цього показника є те, що перше і друге місця розділили країни із ліберальною та соціально орієнтованою системами національного господарства. З аналізу видно, що цей показник в Україні становить найнижче значення – 3,12 млрд дол. США, що нижче, ніж середній показник у світі, на 39%, та складає лише п'яту частину цього показника в ЄС.

Аналіз темпів приросту ВВП на душу населення свідчить про його падіння майже у всіх країнах. Проте темпи падіння для країн першої групи є значно більшими, ніж в інших групах. Щодо країн другої групи, спостерігається значний розрив від рівня 3,5 (Німеччина) до рівня 2,77 (Польща) – розрив становить 0,73 пунктів відповідно. У середньому глобальна економічна система скоротилась на 4,39%, а економіка ЄС – на 6,06%. За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що найбільша кількість ресурсів і резервів для підтримки високих темпів зростання національних соціально-економічних систем з обраних для аналізу країн має Великобританія (єдина країна з усіх аналізованих, що показує ріст ВВП на душу населення – 3,22% у 2020 р.).

Згідно з отриманими результатами дослідження, показники відкритості бізнесу та індексу легкості ведення бізнесу свідчать про те, що в країнах першої та другої груп створено умови для зниження рівня тіньової економіки. Вони обумовлені ефективною нормативно-правовою базою, що дозволяє легко керувати бізнес-процесами та контролювати результати виробничо-господарської діяльності підприємств. Це сприяє створенню сприятливого інвестиційного клімату та формуванню прошарку середнього класу, який є активним учасником всіх господарських та інвестиційних процесів у системі національної економіки. При цьому слід зазначити, що у країнах другої групи, головним чином завдяки розвитку підприємництва, створено систему перерозподілу національного багатства найбільшою мірою, що сприяє формуванню середнього класу.

У країнах третьої групи показники легкості ведення бізнесу знаходяться нижче рівня країн першої та другої груп. Найгірше значення цього показника спостерігається в Україні (64), Білорусі (49), а найкраща ситуація в Казахстані (25).

Наступним важливим показником, що характеризує ефективність національної соціально-економічної системи, є індекс Джині, який свідчить про соціальне розшарування жителів країни. Трійку країн з найнижчим показником становлять: Білорусь – 25,4, Україна – 26,6, і Казахстан – 27,5.

Найбільш оптимальними для життя країнами згідно з цим показниками є країни другої групи, де значення коливаються від 25,86 (Швеція) до 33,22 (Польща). Середні значення за групами країн такі: перша група – 36,32; друга група – 29,50; третя група – 34,10.

Для з'ясування, наскільки країна успішно формує продовольчі системи та вирішує внутрішні проблеми продовольчої безпеки, зокрема, порівнюючи з іншими країнами світу, доцільно скористатися Індексом глобальної продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), який дозволяє відстежити основні проблеми економічної доступності, фізичної наявності та якості продовольства. За розрахунками 2020 р. видно що Україна, попри значний аграрний потенціал, відстає як за рейтингом, так і за складовими інтегрального індексу від країн як ліберального, так і соціально орієнтованого типу розвитку. У трійку лідерів входять країни з ліберальним і соціально орієнтованим типом: Великобританія (6 місце), Швеція (7 місце), США (11 місце) [18]. Індекс розкриває

серйозні виклики, пов'язані з продовольчою безпекою, і висвітлює можливості для зміцнення глобальної продовольчої системи.

Отже, отримані результати показали, що найбільш стійко соціально-економічно розвиненою країною є Великобританія, найменш – Україна. Крім того, результати показали, що країни, які були віднесені до найнижчого рівня сталого соціально-економічного розвитку, мали найнижчий рівень досягнення продовольчої безпеки. Отож формування стійкої продовольчої системи є пріоритетною сферою, якій слід приділяти найбільшу увагу уряду. Це підтверджується тим, що в групі країн, які мають найвищий рівень сталого соціально-економічного розвитку, досягається високий рівень забезпечення продовольчої безпеки. Більше того, за результатами слід наголосити, що в країнах, де приділяється значна увага досягненню ключових індикаторів сталого розвитку, пріоритетами визнано такі сфери, як соціальний розвиток з акцентом на підтримку освіти, наукових розробок та інновацій. Насправді дослідження та розробки могли б прискорити розвиток інших сфер, як-от технології, які можуть сприяти створенню нових робочих місць. Інакше кажучи, існує зв'язок між усіма факторами сталого соціально-економічного розвитку. Так, досвід Великобританії, яка у 2019 р. на законодавчому рівні прийняла рішення підтримувати заходи боротьби зі змінами клімату, зокрема досягнути нетто-нульових викидів парникових газів до 2050 р. в усіх сферах економіки, у тому числі і в агропродовольчому комплексі, показує результативність таких заходів і їх позитивний вплив на досягнення високого рівня продовольчої безпеки.

Для України вибір найкращої моделі соціально-економічного розвитку гальмується відсутністю на поточний момент уніфікованих та унормованих стратегічних документів галузевого спрямування на засадах сталого розвитку з узгодженням інтересів основних стейкхолдерів і врахуванням національних пріоритетів у процесі стратегування. Велика кількість розрізнених неузгоджених за часом і вузьким горизонтом планування нормативних документів перешкоджає повноцінній реалізації стратегічних завдань стійкого соціально-економічного розвитку держави. Це потребує впровадження доктрини соціально-економічного розвитку на засадах сталого розвитку, який є взаємозалежним і взаємопов'язаним з роллю та функціями держави. Події усього періоду незалежності України довели недосконалість одного лише ринкового регулювання, оскільки, покладаючись лише на «невидиму руку ринку», досягти реальних організаційно-технологічних перетворень поки що не вдалося [10].

Висновки. Обґрунтування факторів та оцінка показників ефективності соціально-економічного прогресу країн з різними соціально-економічними моделями розвитку дозволили виявити засадничі підвалини досягнення сталого розвитку продовольчої системи. Кількісне представлення відповідних факторів стало доказовою базою того, що країни, які були віднесені до найнижчого рівня сталого соціально-економічного розвитку, мають найнижчий рівень досягнення продовольчої безпеки. Отже, збереження екосистем і майбутнє благополуччя людського населення безпосередньо залежать від структурної трансформації продовольчої системи до сталого та стійкого стану. Нинішня структура продовольчої системи знаходиться в центрі зв'язку глобальних проблем, що тягнуться від бідності до погіршення стану навколишнього середовища, успішність вирішення яких залежить від основних принципів моделі соціально-економічного розвитку країн.

Збільшення виробництва харчових продуктів, необхідного для задоволення очікуваних потреб у найближчому майбутньому, не може бути досягнуто за допомогою простої екстраполяції поточних тенденцій у виробництві та споживанні.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про те, що головним фактором прискорення сталого розвитку національної соціально-економічної системи у довгостроковій перспективі є вибір траєкторії руху до соціально орієнтованої економіки шляхом активної підтримки з боку держави вітчизняного агропродовольчого сектору. При цьому важливим є забезпечення відповідності економічного відродження тваринництва й рослинництва (базису продовольчої системи) Цілям сталого розвитку.

Головним фактором ефективності ліберальної та соціально орієнтованої моделей розвитку є більш справедлива система розподілу національного багатства, що сприяє формуванню широкого прошарку середнього класу і забезпечує його платоспроможний попит і можливості зміцнення здоров'я та благополуччя. Враховуючи те, що економічне зростання країни базується на економічному базисі регіонів як підсистеми національної економіки, важливим є дослідження особливостей стратегічного управління розвитком продовольчих систем регіону як процесу зміни соціально-економічної системи, спрямованого на підвищення добробуту населення, що забезпечує стійкість системи у сучасному та майбутньому, сприяє посиленню конкурентоспроможності всієї країни і буде предметом подальших наукових розвідок.

Бібліографія

1. Геєць В. М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку: монографія. Київ: Академперіодика, 2020. 456 с.
2. Забарна Ю. В. Вплив основних факторів світової продовольчої проблеми на стан і перспективи продовольчої безпеки України. Економіка та держава. 2015. № 5. С. 145-148.
3. Зеленська О. О., Зеленський С. М., Алешугіна Н. О. Системний, синергетичний та біхевіористичний підходи у дослідженні проблем продовольчої безпеки. Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. 2014. № 3 (23). С. 23-30.
4. Кулаковська Т. А. Методологія оцінки рівня продовольчої безпеки країни. Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса. 15-16 жовтня 2020р. С. 140-142. https://cardfile.onaft.edu.ua/bitstream/123456789/17158/1/Ekon_sots_aspekty_rozv_2020_Kulakovska.pdf.
5. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства. Економіка АПК. 2012. № 11. С. 10-14.
6. Мостова А. Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків : Вид-во «Точка». 2019. 311 с.
7. Продовольча безпека: сутність, стан та особливості забезпечення: монографія / керівник авт. кол. проф. К. : Кондор-Видавництво, 2013. 468 с.
8. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. Економіка АПК. 2015. № 2. С. 10-17.
9. Саміт ООН з продовольчих систем 2021. Організація Об'єднаних Націй в Україні. <https://ukraine.un.org/uk/136882-samit-oon-z-prodovolchikh-system-2021-ukrayina-provela-tretyi-natsionalnyy-dialoh>.
10. Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. К.: Інститут продовольчих ресурсів НААН. 2019. 500 с.
11. Сичевський М. П., Юзефович А. Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 46-52.
12. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. Державне управління: удосконалення та розвиток, № 7. 2017. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=154>.
13. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.
14. Харарі Ю. Н. Sapiens. Людина розумна. Коротка історія людства. Book Chef, 2020. 544 с.
15. Шпикуляк О. Г., Мазур Г. Ф. Інституційні засади та соціально-економічні детермінанти стимулювання сталого розвитку сільських територій: теоретичний аспект. Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. 2015. Вип. 730-731. С. 21-25.
16. Bernal J. D. Science in History. Cambridge, Mass: M. I. T Press, 1971. 442 p.
17. Ease of Doing Business rankings. The World Bank Group. 2021. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>.

-
17. FAO. Global Food Security Index. 2021. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine>.
 18. Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAOSTAT. Ukraine. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#country/230>.
 19. Gini index. World Bank estimate. 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GIN>.
 20. Schader C., Muller A., Scialabba N. E. H., Hecht J., Isensee A., Erb K. H. Impacts of feeding less food-competing feedstuffs to livestock on global food system sustainability. *Journal of the Royal Society Interface*. 2015. №12(113). URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26674194/>.
 21. Tansey G., Worsley, A. The food system. Routledge. 2014. 272 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203380932>.
 22. Tendall D. M., Joerin J., Kopainsky B., Edwards, P., Shreck A., Le. Q. B. Food system resilience: defining the concept. *Global Food Security*. 2015. 17-23.
 24. World Bank Open Data. 2021. URL: <https://data.worldbank.org/>.

References

1. Heiets, V. (2020). Fenomen nestabilnosti – vyklyk ekonomichnomu rozvytku: Monohrafiia [The phenomenon of instability – a challenge to economic development: Monograph]. Kyiv. Akademperiodika. 456 p. [in Ukrainian].
2. Zabarna, Y. (2015). Vplyv osnovnykh faktoriv svitovoi prodovolchoi problemy na stan i perspektyvy prodovolchoi bezpeky Ukrainy. [Influence of the main factors of the world foodproblem on the state and prospects of food security of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*. [Economy and state], № 5. P. 145–148. [in Ukrainian].
3. Zelenska, O., Zelensky, S., Aleshugina, N. (2014). Systemnyi, synerhetychnyi ta bikheviorystychnyi pidkhody u doslidzhenni problem prodovolchoi bezpeky. [Systematic, synergetic and behavioral approaches in the study of food security]. *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnogo instytutu ekonomiky i upravlinnia*. [Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management], № 3 (23). P. 23-30. [in Ukrainian].
4. Kulakovska, T. (2020). Metodolohiia otsinky rivnia prodovolchoi bezpeky krainy. [Methodology for assessing the level of food security of the country]. *Ekonomichni ta sotsialni aspekty rozvytku Ukrainy na pochatku XXI stolittia*. [Economic and social aspects of Ukraine's development at the beginning of the XXI century]. Odessa, October 15-16 2020. Odessa National Academy of Food Technologies. P.140-142. URL: https://card-file.onaft.edu.ua/bitstream/123456789/17158/1/Ekon_sots_aspekty_rozv_2020_Kulakovska.pdf[in Ukrainian].
5. Lupenko, Y. (2012). Formuvannia perspektyvnoi modeli silskoho hospodarstva [Formation of a promising model of agriculture]. *Ekonomika APK*. [Economics of agro-industrial complex] № 11. P. 10-14 [in Ukrainian].
6. Mostova, A. (2019). Stratehichne zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy. [Strategic food security of Ukraine]. Kharkiv: Tochka Publishing House. 311 p. [in Ukrainian].
7. Fedulova, I. (2013). Prodovolcha bezpeka: sutnist, stan ta osoblyvosti zabezpechennia. [Food security: essence, state and features of security]. Kyiv. Condor Publishing House. 468 p. [in Ukrainian].
8. Sabluk, P. (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy. [Status and directions of agrarian reform]. *Ekonomika APK*. [Economics of agro-industrial complex]. № 2, P. 10-17 [in Ukrainian].
9. Samit OON z prodovolchykh system 2021. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii v Ukraini. [UN Summit on Food Systems]. URL: <https://ukraine.un.org/uk/136882-samit-oon-z-prodovolchykh-system-2021-ukrayina-provela-tretyi-natsionalnyy-dialoh> [In Ukrainian].
10. Sychevsky M. (2019). Kharchova promyslovist yak osnova prodovolchoi bezpeky ta rozvytku derzhavy. [Food industry as a basis for food security and state development]. Kyiv: Institute of Food Resources NAAS. 500 p. [in Ukrainian].

11. Sychevsky, M., Yuzefovich, A. (2014). Rozvytok kharchovoi promyslovosti: aktsenty derzhavnoi polityky. [Development of the food industry: highlights of public policy]. *Ekonomika APK*. [Economics of agro-industrial complex]. № 7. P. 46–52. [in Ukrainian].

12. Skidan, O. (2017). Prodovolcha bezpeka yak priorityet ahrarnoi polityky: problemy instytutsionalizatsii. [Food security as a priority of agricultural policy: problems of institutionalization]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. [Public administration: improvement and development]. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154>. [in Ukrainian].

13. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku. [The Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019. [Decree of the President of Ukraine from 30.09.2019]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> [in Ukrainian].

14. Harari, Y. (2020). Sapiens. Liudyna rozumna. Korotka istoriia liudstva. [Sapiens. The man is smart. A brief history of mankind]. Kyiv: Book Chef, 544 p. [in Ukrainian].

15. Shpykuliak, O., Mazur, G. (2015). Instytutsiini zasady ta sotsialno-ekonomichni determinanty stymuliuvannia staloho rozvytku silskykh terytorii: teoretychnyi aspekt. [Institutional principles and socio-economic determinants of stimulating sustainable development of rural areas: a theoretical aspect]. *Naukovi visnyk Chernivetskoho universytetu. Ekonomika*. [Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Economy]. Vol. 730-731. P. 21-25. [in Ukrainian].

16. Bernal, J. (1971). *Science in History*. Cambridge: Mass: M.I.T Press. 442 p.

17. Ease of Doing Business rankings. (2021). The World Bank Group. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>.

18. FAO. (2021). Global Food Security Index. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine>.

19. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2021). FAOSTAT. Ukraine. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#country/230>.

20. Gini index. (2021). World Bank estimate. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GIN>.

21. Schader, C., Muller, A., Scialabba, N. E. H., Hecht, J., Isensee, A., Erb, K. H. (2015). Impacts of feeding less food-competing feedstuffs to livestock on global food system sustainability. *Journal of the Royal Society Interface*. №12(113). URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26674194/>.

22. Tansey, G., Worsley, A. (2014). *The food system*. Routledge. 272 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203380932>.

23. Tendall, D. M., Joerin, J., Kopainsky, B., Edwards, P., Shreck, A., Le Q. B. (2015). Food system resilience: defining the concept. *Global Food Security*. P. 17-23.

24. World Bank (2021). World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/>.